

LAUKINIŲ GRYBŲ IR UOGŲ, VAISTAŽOLIŲ RINKIMO VEIKLOS ĮVERTINIMAS PAGAL EKONOMINIUS, SOCIALINIUS IR GAMTOSAUGINIUS KRITERIJUS

Akvilė Karvelytė, Vida Motiekaitytė

Mykolo Romerio universitetas, Šiaulių valstybinė kolegija

Įvadas

Grybavimas, uogavimas ir vaistažolių rinkimas tiek asmeniniams tikslams, tiek verslui turi labai senas tradicijas. Tai rodo įvairūs papročiai, tradiciniai valgiai, etnomedicina ir etnobotanika. Dabar kai kurių regionų gyventojai užsiima šiomis alternatyviomis veiklomis, kad pagerintų savo socialines, ekonomines gyvenimo sąlygas. Kai kuriems gyventojams tai yra vienintelis pragyvenimo šaltinis. Šie „reiškiniai“ labiau pastebimi tuose Lietuvos regionuose, kur sąlygos žemės ūkiui plėtoti nėra palankios (nederlingos žemės naudmenos), žmonių užimtumas žemas, didelis nedarbas.

Nuo 1996 metų Aplinkos ministerija renka statistinius duomenis apie uogų, grybų ir vaistažolių naudojimą. Pastebima, kad nuo tų metų šių laukinės augalijos išteklių supirkimo apimtys padidėjo. Manoma, kad artimiausiais metais laukinės augalijos ištekliai bus naudojami taip pat gausiai ar net gausiau, nes jos supirkimu ir eksportu užsiimančios įmonės suinteresuotos plėsti savo veiklą (Laukinė augalija <...> rekomendacijos, 2000). Tačiau intensyvus laukinės augalijos išteklių naudojimas neigiamai veikia gyvąją gamtą. Atlikus tyrimus, nustatyta, kad daugumos renkamos laukinės augalijos sąžalynų sumažėjo. Mažėja renkamų laukinių grybų, uogų ir vaistažolių ištekliai. Plečiantis uogų ir grybų verslams, ištrypiamos ir nuniokojamos jų augimvietės. Natūralias augimvietes taip pat pažeidžia ir intensyviai vystomas miško ūkis: sunkiasvorė miško kirtimo technika dažnai suardo miško paklotę, padarydama žalos ne tik renkamai laukinei augalijai, bet ir visai miško bendrijai.

Nagrinėjant platesne prasme, laukinės augalijos ištekliai yra Lietuvos Respublikos gamtinių išteklių sudėtinė dalis. Lietuva, lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis, pasižymi nemaža augalų ir grybų rūšių įvairove bei gausumu. Todėl tai būtina branginti ir saugoti kaip didelį nacionalinį turtą.

Dėl visų trumpai aptartų laukinių grybų, uogų bei vaistažolių naudojimo aspektų, būtinas tinkamas šių išteklių naudojimo reguliavimas. Svarbu nustatyti ryšius tarp laukinės augalijos išteklių naudotojų, laukinės augalijos ir gamtosauginio reguliavimo. Svarbu, kad būtų išlaikyta pusiausvyra: žmonės ir toliau galėtų naudotis gamtos teikiamais ištekliais, tačiau neskurdintų ir nedarytų nepataisomos žalos augmenijai. Svarbu, kad ekonominiai, pelno didinimo tikslai visuomenėje nebūtų iškeliami į pirmąją vietą, o aplinkos tausojimo aspektai ignoruojami. **Tyrimo objektas** – laukinių grybų, uogų bei vaistažolių rinkėjai ir įmonės, užsiimančios šios žaliavos supirkimu bei realizavimu.

Tyrimo tikslas – įvertinti laukinių grybų, uogų, vaistažolių (verslui ir gyventojų asmeniniams tikslams) rinkimo veiklą pagal ekonominius, socialinius ir gamtosauginius kriterijus.

Tyrimo metodai – su tema susijusios mokslinės literatūros, teisės aktų, statistinių duomenų analizės ir apibendrinimo metodai; kiekybinis tyrimas, paremtas standartizuotu klausimynu.

Laukinės augalijos rinkimo veiklos Lietuvoje

Lietuvą galima būtų priskirti prie tų šalių, kurios pasižymi laukinės augalijos išteklių gausa. Laukinė augalija Lietuvos Respublikos laukinės augalijos įstatymo 2 str. apibrėžiama kaip *gamtoje natūraliai augantys augalai, grybai ir jų bendrijos*, o laukinės augalijos ištekliai – tai *laukiniai augalai ir grybai, jų dalys, augalų gyvybinės veiklos produktai (sula, sakai), kuriuos žmogus naudoja ar gali naudoti savo reikmėms*. Jų rinkimas ir naudojimas susijęs su senomis tradicijomis, o šiomis dienomis laukinės augalijos ištekliai svarbūs kaip kai kurių gyventojų vienas iš pagrindinių pragyvenimo šaltinių.

Per daugelį metų žmonija išgyveno daugybę pokyčių, kurie darė įtaką jų kasdieninei veiklai. Tobulėjant pasauliui ekonomikos srityje, keitėsi ir žmonių užimtumo pobūdis. Veikla, kuri buvo laikoma perspektyvia, teikianti pajamų pragyvenimui, tapo nebe tokia efektyvi. Reikėjo ieškoti naujų pragyvenimo šaltinių. Tai svarbu ir kalbant apie laukinių grybų, uogų bei vaistažolių rinkimą ir realizavimą verslo tikslais. Dabartiniu metu šių gamtinių išteklių naudojimas tam tikruose regionuose yra kai kuriems žmonėms pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Tačiau taip buvo ne visada: gyventojai iki Nepriklausomybės atgavimo miško išteklių taip nesureikšmindavo. Miško ištekliai daugiausia tenkino tik asmeninius poreikius: uogas, grybus rinko kaip atsargas žiemai (Baliutavičiūtė, 2010).

Peržvelgę kai kurių Lietuvos regionų tradicijas, vyravusius amatus ir verslus, atrasime tai, kad grybų, uogų bei vaistažolių verslas siekia XVII–XVIII a. Anuomet Dzūkijos krašte džiovintais grybais buvo atiduodama dalis duoklės kunigaikščiui ir dvarams. Jie buvo pardavinėjami aplinkiniuose turguose. XIX a. antroje pusėje nutiesus geležinkelį, supirkėjai iš Marcinkonių, Zervynų ir kitų aplinkinių kaimų džiovintus baravykus gabendavo į Vilnių, Varšuvą, Peterburgą. Marcinkonių kaimo valstiečiai grybingais metais nebedirbdavo lauko darbų, o visą laiką skirdavo grybų rinkimui (Senieji dzūkų amatai ir verslai). Iš renkamų uogų didžiausią vertę turėjo spanguolės, kurios būdavo perrenkamos, supilamos ant namo aukšto ir žiemą ar net pavasarį parduodamos. Kalbant apie vaistažoles ir jų paklausą anuo metu, galima sakyti, kad vaistažolės buvo pardavinėjamos aplinkiniuose kaimuose, jas plačiai naudojo nuo XIX a. įsikūrusios vaistinės. XIX a. pabaigoje ir pirmoje XX a. pusėje didėjo jų paklausa. Pagerėjus susisiekimui (nutiesus geležinkelius), Vilniuje iki Antrojo pasaulinio karo kasmet birželio 23 d. ir 24 d. vyk-

davo didelės vaistinių augalų mugės, į kurias suvažiuodavo pirkliai iš Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos miestų bei iš tolimesniojo užsienio (Ten pat).

Pažvelgus į dabartinę situaciją skirtinguose Lietuvos regionuose, pastebima, kad vaistažolių rinkimo, o ypač uogavimo ir grybavimo tradicijos yra išlikusios ir iki šių laikų. Rengiamos įvairios šventės, mugės. Tai labiau pastebima tuose regionuose, kur surenkamas gausnis šių gamtos gėrybių „derlius“. Tokioms vietovėms priskiriami: Varėnos, Šalčininkų, Anykščių, Trakų, Utenos, Ignalinos, Švenčionių, Lazdijų ir keletas kitų Lietuvos rajonų.

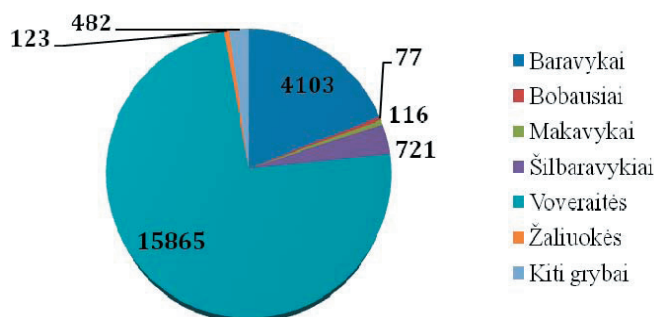
Renkamos ir superkamos laukinės augalijos žaliavos statistinė analizė

Nustatyta, kad Lietuvos miškuose auga daugiau kaip 100 rūšių vaistinių augalų, apie 120 valgomų rūšių grybų ir 20 augalų rūšių su valgomais vaisiais ir uogomis (Lietuvos Respublikos biologinės įvairovės <...> planas, 1997). Itin vertinamos šios miško uogos (mėlynės, bruknės, spanguolės, avietės, vaivorai, žemuogės), vaisiniai augalai (šermukšniai, lazdynai), vaistiniai augalai (kadagiai, šaltkėsniai, meškauogės, pakalnutės, vaistiniai patai-

sai, islandinės kerpenos, gailiai ir kt.). Iš valgomų grybų vertingiausi įvairūs baravykai, baltikai, voveraitės, piengrybiai, ūmėdės ir kt. Grybų plotai yra neapskaičiuoti. Manoma, kad biologiniai grybų išteklių yra apie 50–60 tūkst. t. Biologinio derliaus dalis – eksploatacinis derlius, kuris sudaro apie 16 tūkst. tonų per metus. Grybingiausi kerpšiliai pušynai (80–120 kg/ha) (Ten pat). Šio tipo miškų daugiausia esama Pietų Lietuvoje (ypač Dainavos girioje) ir Baltijos pajūrio kopose (Ozolinis, 2005).

Didžiausius uogynų plotus užima mėlynynai – 19,3 tūkst. ha. ištisinių sąžalynų (53 proc. visų uogynų ploto). Avietynai sudaro 19 proc., bruknynai – 14 proc., spanguolynai – 11 proc., vaivorynai – 3 proc. ir žemuogynai – 0,6 proc. Dideli lazdynų plotai. Iš vaistinių augalų didžiausius plotus užima šaltešnynai, kadagynai, gailynai ir dilgėlynai (Lietuvos Respublikos biologinis <...> planas, 1997).

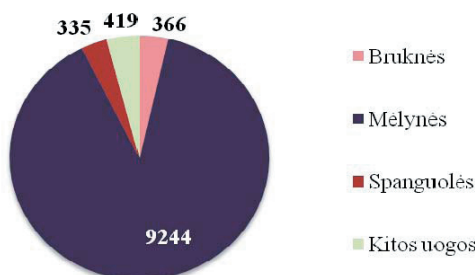
Lietuvos gyventojai pardavimui renka 15–20 rūšių grybus. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, daugiausia surenkama ir superkama voveraičių – jų nuo 1998 iki 2008 metų supirkta apie 15 865 tonų, ir tai sudaro apie 80 procentų visų superkamų grybų. Tuo tarpu baravykų tuo laikotarpiu supirkta kiek mažiau – apie 4 103 tonų (1 pav.).

1 pav. 1998–2008 m. supirktų grybų rūšių kiekis (t)
 Šaltinis: Gamtos išteklių ir aplinkos apsauga, 2009

Iš uogų daugiausia surenkama ir superkama mėlynių. Be mėlynių, dar gausiai superkamos bruknės, spanguolės, avietės, žemuogės, gervuogės (2 pav.). Anksčiau

pardavimo tikslais daugiausia būdavo renkamos tik spanguolės, o mėlynės žmonės rinkdavo tik asmeniniais tikslais. Taigi, šiais laikais situacija labai pakitusi.

2 pav. 1998–2008 m. supirktų uogų kiekis (t)
 Šaltinis: Gamtos išteklių ir aplinkos apsauga, 2009

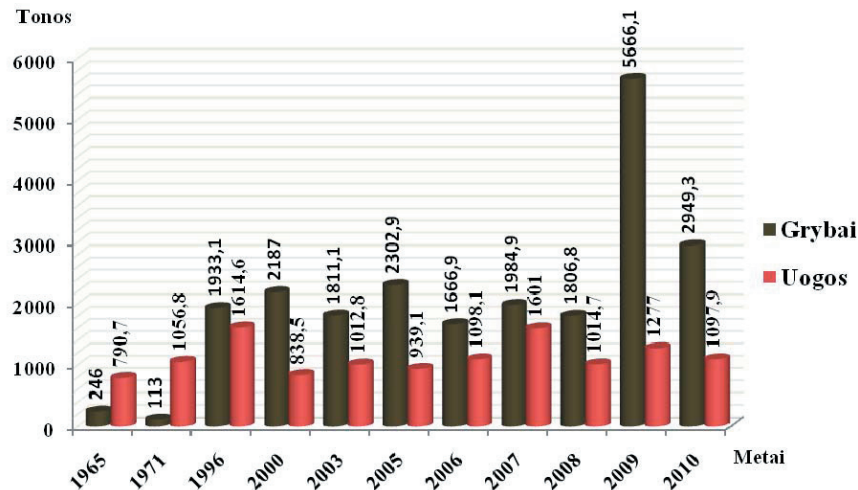
Kita gausiai renkama ir superkama laukinės augalijos dalis – vaistažolės. Priklausomai nuo augalo vaistinių savybių, superkamas visas augalas arba tik kai kurios jo dalys: pumpurai, lapai, ūgliai, šakniastiebiai ir šaknys, žievė, žiedai, vaisiai ir sėklos. Vaistinė žaliava renkama nuo 70–80 rūšių medžių, krūmų ir žolinių augalų rūšių (Laukinė augalija <...> rekomendacijos, 2000).

Daugiausia superkama didžiosios dilgėlės, multinės meškauogės, bruknės ir trilapio pupalaiškio lapų, gudobelės, erškėčio vaisių, šaltkėsnio žievės, pušies pumpurų, mėlynės ūglių ir balinio ajero šakniastiebių (Gamtos išteklių ir aplinkos apsauga, 2009). Apskaičiuota, kad vidutinė vaistinių augalų supirkimo kaina yra 22 Lt/kg ir bendroji ekonominė vertė vaistinių augalų yra apie 2,9 mln/Lt (Mizaras, 2006).

Kaip ir senesniais laikais – daugiausia pajamų gyventojai gauna už surinktus grybus. Grybų supirkimo kainos, priklausomai nuo grybų rūšies bei dygimo sąlygų, būna 1–15 Lt/kg. Apskaičiuota, kad grybų vidutinė bendroji ekonominė vertė yra apie 68,9 mln. Lt per metus. Tuo tarpu uogų bendroji ekonominė vertė maždaug 10,1 mln. Lt per metus (Mizaras, 2006).

Aplinkos ministerija yra pateikusi supirktų grybų, uogų bei vaistažolių statistinius duomenis nuo 1965 iki 2010 metų (3 pav.). Matyti, kad tiek grybų, tiek uogų supirkimo kiekiai tam tikrose ribose svyruoja. Svyravimą dažniausia nulemia tų metų renkamai žaliavai palankios

ar nepalankios gamtinės, augimą veikiančios sąlygos. Iš 3 pav. matyti, kad 2009 m. grybų supirkta beveik du kartus daugiau nei 2010 ar ankstesniais metais. 2009 metais supirkta rekordinis kiekis voveraičių – 5542 tonos. Uogų statistiniai duomenys šiuo atžvilgiu stabilesni, gausesnis jų kiekis supirktas tik 1996 ir 2007 metais. Stebint pateiktus duomenis, galima teigti, kad supirktų grybų kiekis per pastaruosius dvejus metus pastebimai išaugo, tuo tarpu uogų nežymūs svyravimai stebimi beveik nuo 1965 metų, tad konstatuoti faktą, kad kasmet jų superkama vis daugiau, negalima.

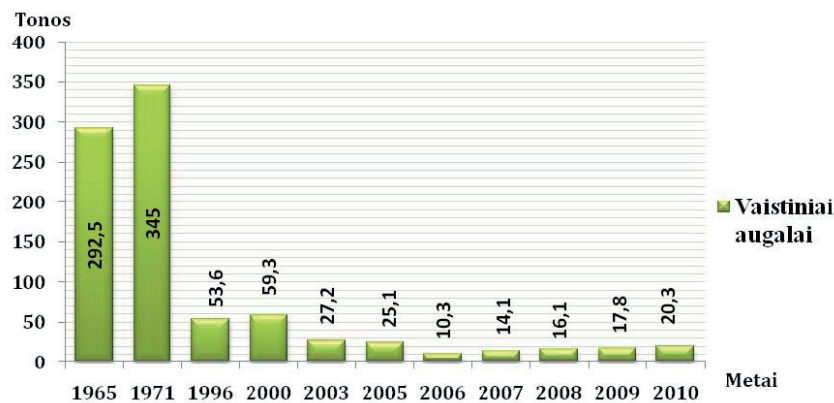

3 pav. 1965–2010 m. supirktų miško grybų, uogų kiekiai

Šaltinis: Daugiatikslis miško naudojimas, 2011

Kitokia situacija išryškėja nagrinėjant supirkimo vietose užfiksuoto vaistinių augalų kiekio duomenis. Nors vaistažolių paklausa nuolat auga, tačiau jų supirkimas Lietuvoje ryškiai sumažėjo (4 pav.). Lyginant 1971 ir 1996

metų duomenis, pastebima, kad supirkos žaliavos kiekis sumažėjo šešis kartus. Tam įtakos daugiausia turi iš kitų šalių importuojama pigesnė žaliava.

4 pav. 1965–2010 m. supirktų vaistažolių kiekis (t)

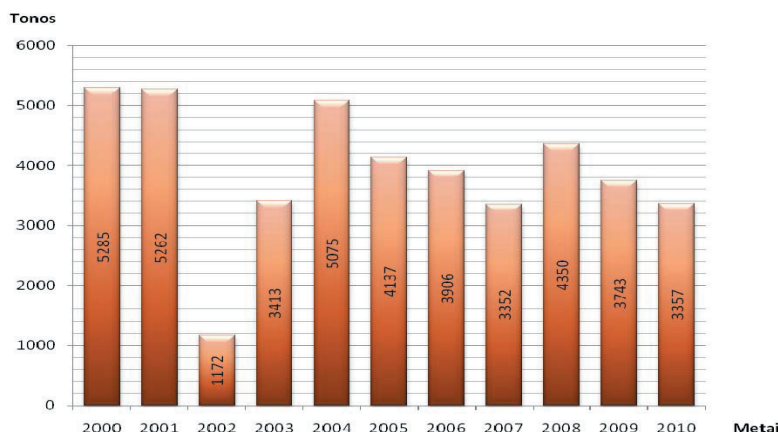
Šaltinis: Daugiatikslis miško naudojimas, 2011

Duomenys pateikti tik apie žaliavą, kuri buvo užfiksuota supirkimo vietose. Nėra tikslių duomenų, kiek grybų, uogų ir vaistažolių šalies gyventojai sunaudoja savo reikmėms. Tik spėjama, kad vienam šalies gyventojui vidutiniškai surenkant apie 1 kg grybų, šalies mastu tai būtų apie 3,7 tūkst. tonų. Taigi šalyje, priklausomai nuo meteorologinių ir kitų sąlygų, gali būti surenkama 7–10 tūkst. tonų grybų (Ozolinčius, 2005).

Laukinės augalijos eksporto ir importo aspektus galima pradėti nagrinėti teiginiu, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, per keliolika metų gerokai padidėjo grybų vartojimas. Kai kuriuose <http://mkp.emokykla.lt/enciklopedija/lt/straipsniai/zeme/grybai/grybavimas_ir_grybu_verslas,media.foto,media_id.59> regionuose, ypač Pietų ir Pietryčių Lietuvoje, už grybus ir uogas gaunamos pajamos beveik prilygsta pajamoms, gaunamoms už me-

dieną. Grybų rinkos plėtrai didelės įtakos turėjo išaugęs jų eksportas į kitas Europos šalis. Skaičiuojant išeksportuotų grybų kiekį nuo 2000 iki 2010 metų, tai vidutiniškai kasmet išvežama iš Lietuvos apie 3 900 tonų grybų žaliavos. Statistikos departamento duomenimis, mažiausias ekspor-

tuotas grybų kiekis buvo 2002 metais. Anuomet išvežta iš šalies maždaug trečdalis kiekio, kuris kasmet vidutiniškai eksportuojamas į kitas šalis (5 pav.). Tokius kasmetinius svyravimus daugiausia nulemia meteorologiniai ir kiti grybų augimą sąlygojantys faktoriai.

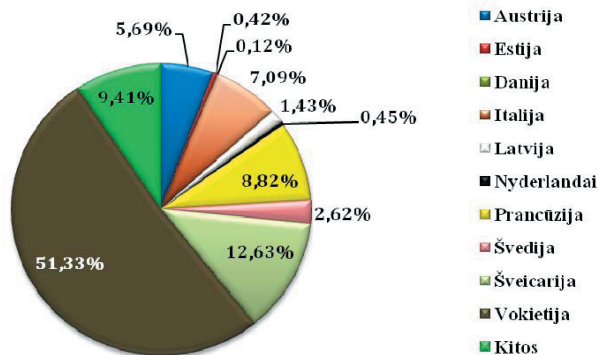

5 pav. Grybų eksportas 2000–2010 m.

Šaltinis: Daugiatikslis miško naudojimas, 2011

Aplinkos ministerijos duomenimis, 2010 m. daugiausia grybų (šaldytų ir šviežių) buvo eksportuojama į Vokietiją. Taip pat nemažai išvežta į Šveicariją, Daniją,

Prancūziją ir Italiją (6 pav.). Baravykai dažniausiai „keliauja“ į Italiją, Vokietiją, Prancūziją, Suomiją, o ooveraitės – į Vokietiją, Prancūziją, Austriją, Švediją.

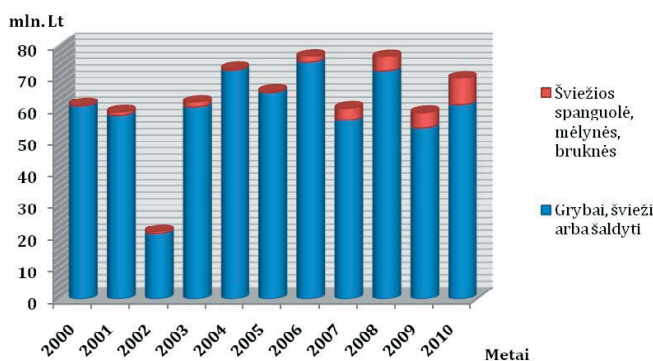
6 pav. Grybų eksportas į kitas šalis

Šaltinis: Daugiatikslis miško naudojimas, 2011

Pastaraisiais metais labai padidėjo grybų importas iš Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos. Didžioji dalis iš šių šalių importuotų grybų reeksportuojama į Vakarų Europą.

Miško grybų ir uogų verslu užsiimantys verslininkai pelną skaičiuoja milijonais litų. 7 pav. pateikta Statistikos departamento surinkti duomenys apie įmonių pelną, gautą už eksportuotus grybus ir uogas. Pastaraisiais me-

tais stebimas žymiai didėjantis pelnas už išeksportuotas uogas, tačiau už grybus gaunamos pajamos kur kas didesnės. Vidutiniškai apskaičiuavus, už išvežamus grybus per metus gaunama apie 60 mln. Lt. Taigi, grybų verslas Lietuvoje yra svarbus ne tik miško naudotojams, o ir visos šalies ekonominei plėtrai.

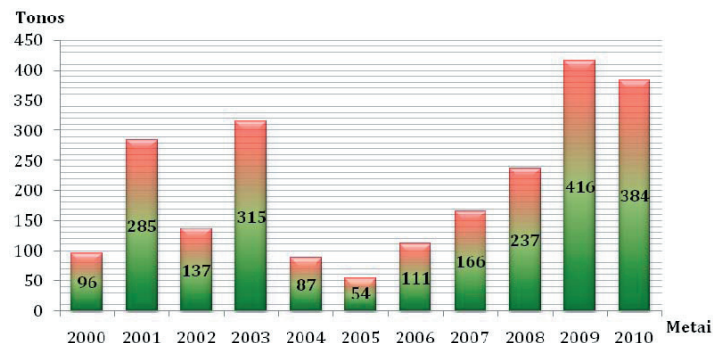

7 pav. Eksportuojamų grybų ir uogų pelnas 2000–2010 m.

Šaltinis: Daugiatikslis miško naudojimas, 2011

Renkamos laukinės augalijos eksporto ir importo versle dominuoja grybai, tačiau kai kurios įmonės specializuojasi uogų prekyboje. Iš uogų rūšių labiausiai perkamos mėlynės, bruknės, spanguolės. Pastarosios paklausios tik Skandinavijoje (Taraila, 2003). Nagrinėjant Statistikos departamento pateiktus 2000–2010 metų duomenis, ma-

tyti, kad eksportuojamų uogų žaliavų kiekiai itin svyruoja (8 pav.). Per minimą dešimtmetį mažiausiai eksportuota 2005 metais, o lyginat su 2009 metų duomenimis – 7 kartus mažiau. 2009–2010 metais eksportuojamų uogų kiekis žymiai padidėjo: eksportuota daugiausia tonų žaliavos per 11 pastarųjų metų.

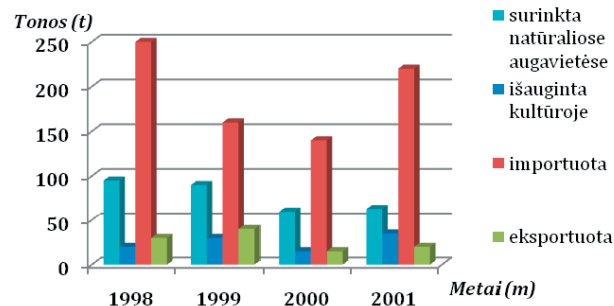
8 pav. Uogų (šviežios spanguolės, mėlynės, bruknės) eksportas 2000–2010 m.

Šaltinis: Daugiatikslis miško naudojimas, 2011

Uogos (šviežios spanguolės, mėlynės ir bruknės) daugiausia eksportuojamos į Vokietiją. Taip pat nemaži kiekiai išvežami į Estiją, Švediją, nuo 2006 metų – ir į Latviją. Uogų eksportas vyksta ir į Austriją, Italiją, Nyderlandus, Šveicariją, kitas Europos šalis. Tačiau, lyginant su eksportuojamų grybų kiekiais, uogų išvežama kur kas mažiau.

Kiek kitokia situacija stebima vaistažolių versle. Vaistažolių paklausa nuolat didėja, tačiau jų supirkimas pastaraisiais metais labai sumažėjo. Tam didžiausią įtaką

padarė į Lietuvą importuojama pigesnė vaistinė žaliava. Daugiausia jos įsivežama iš Lenkijos, kiek mažesni kiekiai – iš Latvijos, Baltarusijos, Kinijos, Italijos, Egipto (Ozolinčius, 2005). Importas sudaro net 65 proc. visos vaistažolių pramonėje naudojamos žaliavos (9 pav.). Eksportas sudaro mažą vaistažolių verslo dalį ir yra orientuotas į buvusias sovietines šalis: Rusiją, Baltarusiją, Latviją, Estiją, Kazachstaną, Gruziją. Vaistažolės surinktos iš laukinės gamtos, Lietuvoje sudaro apie 30 proc. (Povilaitytė, 2011).

9 pav. 1998–2001 m. supirktos vaistinės žaliavos bendras kiekis Lietuvoje

Šaltinis: Radušienė, Janulis, 2004

Dauguma Lietuvoje esančių vaistinių augalų supirkėjų tvirtina, kad mūsų šalyje žaliavos tiesiog per mažai, todėl tenka tiek daug jos importuoti iš kitų šalių. Kita priežastis – Lietuvoje vaistažolių auginimo verslas vis dar silpnai vystomas. Daugiausia vaistažolės auginamos mažuose plotuose, ir augintojai neturi paskatų jas priduoti vietos supirkėjams, nes mūsų šalyje vaistinės žaliavos supirkimo kainos, palyginus su kitų šalių, yra žemos „Lietuvoje už 1 kg ramunėlių žaliavos gausite 8–9 litus, užsienyje, atmetus transporto išlaidas, – 15,5 litų“ (Povilaitytė, 2011). Taigi, eksportuoti apsimoka.

Dzūkijos krašto laukinės augalijos rinkėjų anketinė apklausa ir jos metu gauti rezultatai

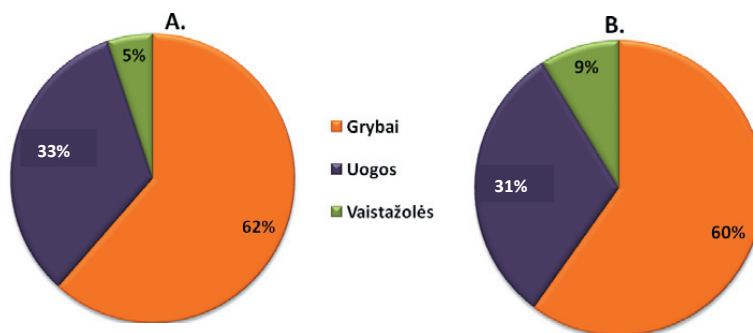
Kad būtų išsiaiškinti socialiniai, ekonominiai ir gamtosauginiai aspektai, susiję su laukinės augalijos rin-

kimu, buvo pasirinkta anketinė apklausa. Apklausa vykdėta Dzūkijos krašte, nes čia intensyviau vystomi verslai, susiję su grybavimu, uogavimu ir vaistažolių rinkimu. Tai liudija ir ilgaamžės Dzūkijos tradicijos ir istoriniai faktai. Atliktu tyrimu buvo išaiškinta keletas svarbių faktų / reiškinių.

Su laukinės augalijos rinkimu susijusios „populiariausios“ veiklos. Tyrimu nustatyta, kuria laukinės augalijos rinkimo veikla užsiima gyventojai. Kaip ir buvo tikimasi, nustatyta, kad didžiausią dalį tarp renkamos laukinės augalijos sudarė grybai ir su jais susijusi veikla. Tiek tarp žmonių, renkančių grybus pardavimo tikslais, tiek tarp žmonių, renkančių juos asmeniniam naudojimui (valgymui, žiemos atsargų ruošimui) grybų rinkimas sudaro apie 60 proc. Uogavimas sudaro apie 30 proc., o vaistažolių rinkimas likusią veiklos dalį (10 pav.). Tiesa, prieš anketavimą buvo prognozuojama, kad šių dviejų grupių

(žmonės, kurie renka asmeniniam panaudojimui ir kurie renka pardavimo tikslais) rezultatai skirsis. Tačiau, susu-

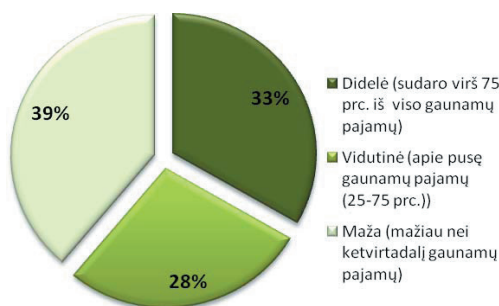
mavus duomenis, nustatyti beveik identiški abiejų grupių rezultatai.

10 pav. Laukinės augalijos „populiarumas“ tarp rinkėjų (A – renkantys labiau pardavimo tikslais, B – renkantys labiau asmeniniam naudojimui)

Dėl gyventojų gaunamų pajamų už parduotus grybus, uogas ar / ir vaistažoles. Tyrimo rezultatai padėjo išsiaiškinti, kurių pajamų dalį sudaro parduota laukinė augalija. Iš visų 87 apklaustųjų 36 žmonės įvardijo, kad grybus, uogas ar / ir vaistažoles renka pardavimo tikslais, o ne asmeniniam naudojimui. Iš šių 36 apklaustųjų net 33 proc. nurodė, kad pajamos, gaunamos už parduotą laukinę augaliją, sudaro daugiau kaip 75 proc. visų pajamų; apie

pusę gaunamų pajamų – įvardijo 28 proc. tiriamųjų ir 39 proc. teigė, kad už surinktus ir parduotus grybus, uogas ar / ir vaistažoles gaunamos pajamos sudaro mažiau nei ketvirtadalį pajamų (11 pav.). Darytina išvada, kad parduota laukinė augalija jos rinkėjams yra svarbus pajamų šaltinis, kad taip užsidirba papildomų pinigų, bet vien iš tokios veiklos nepragyventų.

11 pav. Laukinės augalijos rinkėjų pasiskirstymas pagal pajamų dalį už surinktus augalus

Dėl laukinės augalijos surenkamų kiekių ir rūšių pakitimų. Tyrimu buvo aiškintasi, kokius renkamos laukinės augalijos pokyčius pastebi rinkėjai. Apibendrinus šios tyrimo dalies rezultatus, galima teigti, kad nemažai respondentų surenka menkesnius laukinės augalijos žaliavos kiekius. Net 33 apklaustieji teigė, kad surenka mažiau grybų, net 23 – kad neberanda kai kurių anksčiau rinktų jų rūšių (Lentelė). Šie skaičiai, lyginant su renkamomis uogomis ar vaistažolėmis, yra didesni, nes tyrimo dalyviai

grybavimą, kaip užsiimamą veiklą, įvardijo daugiausia kartų (10 pav.). Kitaip tariant, grybavimas yra dažnesnis gyventojų užsiėmimas, todėl ir pastebėjimų daugiau. Tai vienas iš paaiškinimų, kodėl gauti, būtent, tokie skaičiai.

Nors uogavimą, kaip veiklą, įvardijo daug mažesnis skaičius respondentų, tačiau nemenka jų dalis pažymėjo, kad uogų surenka mažiau nei anksčiau. Darytina išvada, kad renkamos laukinės augalijos kiekiai vis dėlto senka.

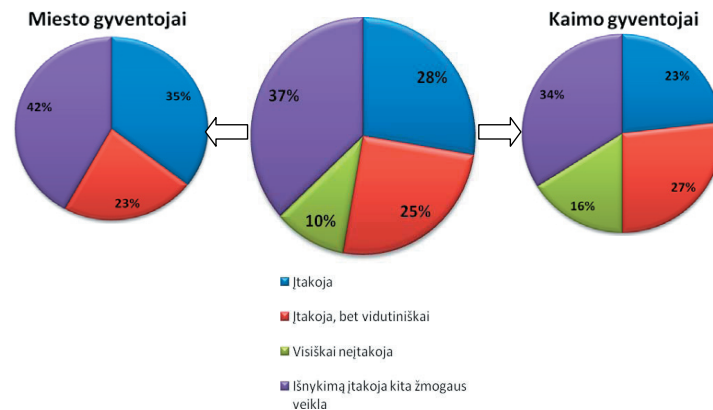
1 lentelė. *Apklaustų gyventojų pastebėjimai dėl renkamos laukinės augalijos pokyčių*

Mažiau surenka grybų	33	Rinkdamas/a pastebėjo naujų rūšių grybų	9
Mažiau surenka uogų	26	Rinkdamas/a pastebėjo naujų rūšių kitų augalų	2
Mažiau surenka vaistažolių	5	Kuris laikas neberanda kai kurių rūšių grybų	23
Nepastebėjo jokių skirtumų (renkamos žaliavos surenka tiek pat)	55	Kuris laikas neberanda kai kurių renkamų augalų (uogų, vaistinių augalų)	5
		Nepastebėjo jokių skirtumų	49

Dėl laukinės augalijos intensyvaus ir nereguliuojamo rinkimo. Vienas iš anketinės apklausos tikslų – išsiaiškinti laukinės augalijos rinkėjų nuomonę, ar intensyvus ir nereguliuojamas grybų, uogų ir / ar vaistažolių rinkimas

gali sąlygoti jų išnykimą. Tyrimo duomenys pirmiausia suskirstyti į kaime gyvenančių ir mieste gyvenančių respondentų grupes. 28 proc. visų apklaustų respondentų mano, kad toks rinkimas sąlygoja laukinės augalijos nykimą, 37

proc. – kad nykimą nulemia kita žmogaus veikla. Palyginus mieste ir kaime gyvenančių respondentų atsakymus, nustatyta: didesnis procentas miestiečių mano, kad nykimą apsprendžia kitokia žmogaus veikla, o ne intensyvus, nereguliuojamas gamtos gėrybių rinkimas. Iš „miesto rinkėjų“ nė vienas nenurodė, kad intensyvus ir nereguliuojamas rinkimas visiškai neturi įtakos augalams nykti. Tuo tarpu kaime gyvenantys respondentai mano kitaip – net 16 proc. apklaustųjų teigė, kad toks rinkimas visiškai nelemia grybų, uogų ir / ar vaistažolių nykimą (12 pav.).

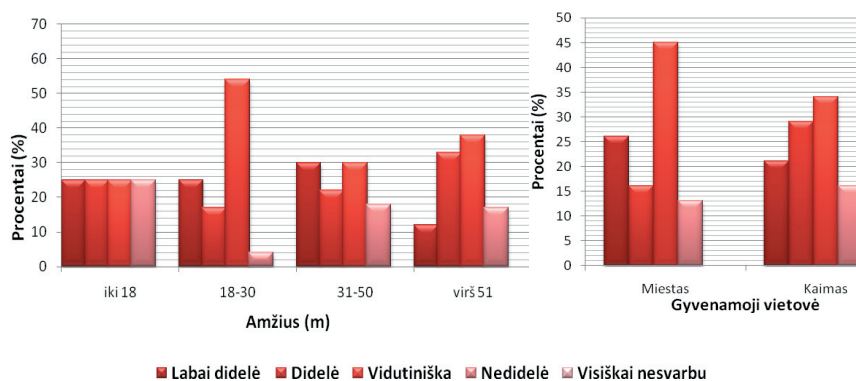
12 pav. Miesto ir kaimo gyventojų nuomonė dėl nereguliuojamo ir intensyvaus laukinės augalijos rinkimo įtakos ištekliams

Dėl renkamos laukinės augalijos svarbumo / reikšmingumo. Aiškintasi, 1) kaip tyrimo dalyviai vertina jų renkama laukinę augaliją ir 2) kiek svarbi ji jiems yra („svarba“ buvo komentuota taip: svarbi, nes tai pragyvenimo šaltinis; svarbi, nes rūpi jos apsauga; svarbi, nes turi gilią tradicinę vertę).

Šios tyrimo dalies duomenys buvo skirstomi pagal respondentų amžiaus grupes ir pagal jų gyvenamą vietovę (kaimas ar miestas). Nė vienas iš apklausos dalyvių nepasirinko atsakymo variantą – laukinė augalija jam „visiškai

Taigi, remiantis apklaustų gyventojų nuomone, darytina išvada, kad renkamai laukinei augalijai daugiau žalos daro miškų kirtimas, sunkiasvorė technika, ardanti miško paklotę, aplinkos teršimas ir šiukšlinimas (kita žmonių veikla), tačiau intensyvus ir nereguliuojamas rinkimas taip pat turi įtakos laukinės augalijos išteklių nykimui. Vadinasi, reikalingas tam tikras gamtos „gėrybių“ rinkimo reguliavimas, kad gamta „nepatirtų“ neigiamų pasekmių, o žmonės ir toliau galėtų naudotis jos teikiamomis gėrybėmis.

nesvarbi“. Nedidelis procentas pasirinko variantą – laukinė augalija ne itin jam svarbi. Lyginant atsakymus pagal respondentų amžiaus grupes, aiškiai pastebėta, kad nė vienas iš jų laukinė augalija nėra nei per daug svarbi, nei nereikalinga. Tik iš 13 pav. duomenų matyti, kad daugumą sudaro respondentai, pasirinkę trečiąjį variantą – renkama laukinė augalija jiems yra „vidutiniškai“ svarbi. Šį variantą daugiausia rinkosi asmenys, kurių amžius nuo 18 iki 30 metų (13 pav.).

13 pav. Tyrimo dalyvių nuomonė dėl renkamos laukinės augalijos svarbos jiems

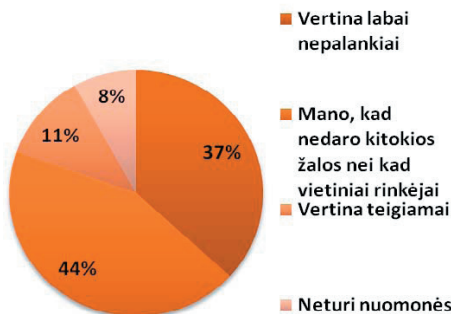
Tyrimo pradžioje buvo prognozuota, kad kaimo vietovėse gyvenantys respondentai renkamus grybus, uogas ar / ir vaistažoles įvertins daug palankiau, lyginant su miesto gyventojais. Tačiau duomenys pasiskirstė tarp šių dviejų grupių labai panašiai (13 pav.).

Galima daryti išvadą, kad laukinė augalija rinkėjams yra pakankamai svarbi. Lyginant bendrus tyrimo rezultatus, dauguma respondentų (nesvarbu, kiek apklaustajam metų ar kur jis gyvena) nurodė, kad jiems tai yra „didelės“ ar „labai didelės“ svarbos objektas.

Dėl iš kitų vietovių atvykstančių rinkėjų. Tyrimu nustatytas ir tam tikras ryšys tarp pastovių – nuolat tose pačiose vietose besilankančių ir ten renkančių grybus uogas ir / ar vaistažoles rinkėjų ir atvykstančių iš kitų rajonų ar miestų. 44 proc. respondentų mano, kad atvykstantys iš kitų vietovių asmenys nedaro kitokios žalos gamtai nei kad pastovūs vietiniai rinkėjai. Tačiau net 37 proc. apklaustųjų atvykstančiuosius vertina labai nepalankiai (14 pav.). Tokius rezultatus galima būtų įvertinti ir kaip jaučiamos konkurencijos įtaką: pastovūs laukinės augalijos rinkėjai

paprastai nuo seno turi „savo“ lankomas augimvietes ir ten renka žaliavą, o atvykstančius į tas vietas rinkti grybų, uogų ar / ir vaistažolių vertina kaip varžovus, surenkančius dalį „derliaus“. Kita priežastis ta, kad atvykstantys

dažniausiai netausoja gamtinės aplinkos taip, kaip kad vietiniai gyventojai. Pastovūs rinkėjai savo vietas saugo labiau, nes tikisi, kad ir kitais metais galima bus surinkti tiek pat „gamtos gėrybių“.

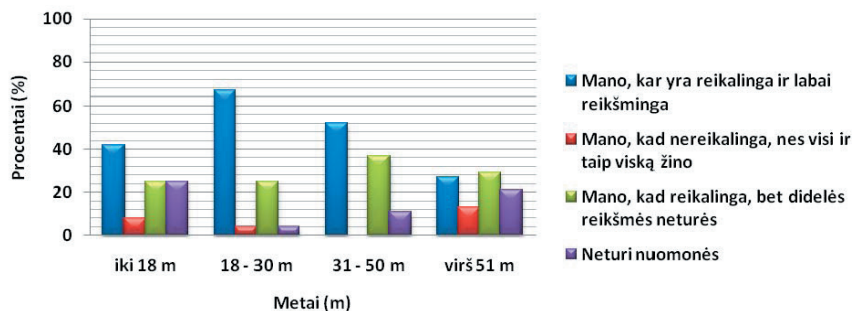

14 pav. Apklaustų rinkėjų nuomonė dėl atvykstančiųjų iš kitų vietovių į jų nuolatines grybavimo, uogavimo ar / ir vaistažolių rinkimo vietas

Dėl informacijos teikimo būtinumo. Kitas tyrimo tikslas – sužinoti respondentų nuomonę, ar reikalinga gauti informacijos jiems patiems ir supirkėjams, kaip teisingai rinkti ir apdoroti surinktą žaliavą, nedarant žalos gamtai. Atsakymai suskirstyti pagal keturias amžiaus grupes. Didžiausia apklaustųjų (70 proc.) dalis, be abejonų, mano, kad reiktų teikti kuo daugiau tokios informacijos. Šių respondentų amžius nuo 18 iki 30 metų. Kita tiriamųjų grupė, kurią galima būtų įvardyti, kaip labai palankiai save vertinančius ir pakankamai daug žinančius, kuriems

mažiausiai iš visų amžiaus grupių reikalingas didesnis informacijos kiekis apie tinkamą augalijos rinkimą. Šios respondentų grupės amžius per 51 metus (15 pav.).

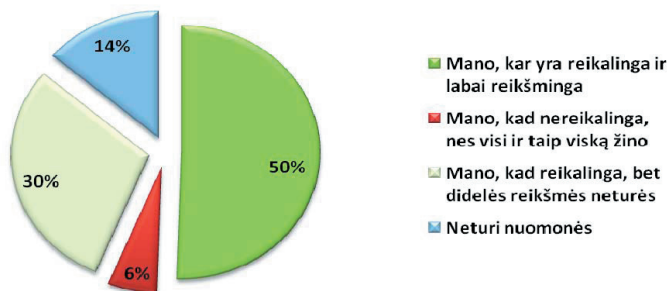
Tokią duomenų sklaidą galima vertinti taip: jaunesnio amžiaus žmonės lengviau priima naują informaciją, dauguma tos grupės (18–30 metų) atstovų vis dar besimokantys ir turi savo nuomonę apie tinkamo informavimo reikšmę ir to pasekmes ateičiai. Antra, jie mažiau negu tie, kuriems daugiau negu 50 metų, yra sukaupeę praktinės patirties ir gyvenimiškos išminties.

15 pav. Respondentų nuomonė, ar reikalinga daugiau informacijos laukinės augalijos, kaip teisingai rinkti ir apdoroti surinktą žaliavą, nedarant žalos gamtai, rinkėjams ir supirkėjams

Galime teigti, kad vis dėlto didesnė laukinės augalijos rinkėjų dalis (apie 50 proc.) mano esant reikalinga teikti daugiau informacijos rinkėjams ir supirkėjams apie teisingą – gamtai žalos nedarantį rinkimą. Be to, apie 30 proc. apklaustos dalyvių mano, kad tokios informacijos

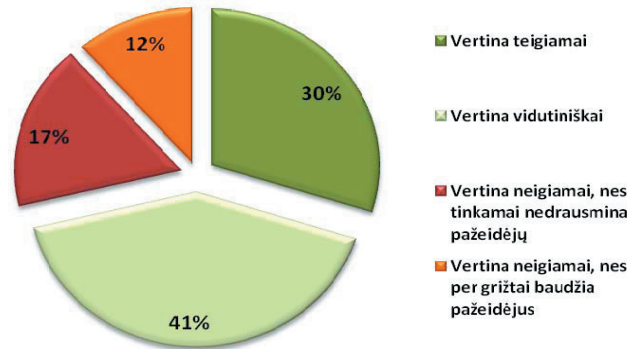
teikimas gal ir būtų reikalingas, tačiau didelio poveikio augalų išsaugojimui neturės (16 pav.). Cituotos nuostatos rodo, kad žmonės rūpinasi ir siekia tausoti gamtinę aplinką bei jos teikiamus išteklius.

16 pav. Apklaustos dalyvių nuomonė dėl būtinumo teikti informaciją apie gamtą tausojantį rinkimą

Dėl gamtosaugininkų vykdomos veiklos. Aiškintasi, kaip laukinės augalijos rinkėjai vertina gamtosaugininkų darbą, ką yra pastebėję jų vykdomoje veikloje. 41 proc. apklaustųjų mano, kad gamtosaugininkai patenkinaimai atlieka savo darbą, kad esama jų veiklos trūkumų. 30 proc. respondentų gamtos apsaugos darbuotojų vykdomą veiklą vertino teigiamai, kitaip tariant, – nėra pastebėję trūkumų. Likusi dalis – 17 proc. – respondentų įsitikinę, kad

gamtosaugininkai netinkamai atlieka savo pareigas, nes laiku nesudrausmina pažeidėjų. Likę 12 proc. tyrimo dalyvių nuomonė – gamtosaugininkai prastai dirba, kartais per griežtai baudžia pažeidėjus (17 pav.). Darytina išvada, kad vis dėlto gyventojai nėra visiškai patenkinti gamtosaugos darbuotojų darbu, turi priekaištų, o tai galbūt reiškia tam tikras aplinkos apsaugos sistemos „spragas“.

17 pav. Respondentų nuomonių dėl gamtosaugininkų vykdomos veiklos pasiskirstymas

Tyrimo apibendrinimas

Anketinės apklausos metu respondentai galėjo laisvai reikšti savo nuomonę ir teikti siūlymų, kaip saugoti ir tausoti grybus, uogienojus, vaistažolynus. Daugiausia surinkta informacijos apie tai, kas, apklaustųjų manymu, sąlygoja renkamos laukinės augalijos nykimą ir apskritai jai kenkia. Daugiausia „dėmesio susilaukė uogų rinkimas“. Vieni siūlė, kad būtų labiau drausminami rinkėjai, kurie uogauja naudodamiesi įrankiu, vadinamu „šukomis“, o kiti teigė, kad uogavimas, naudojantis minimu įrankiu, yra visiškai nežalingas uogienojams ir kad jiems labiau kenkia kita žmogaus veikla: miškų kirtimas sunkiasvorė technika ir pan. Vis dėlto nuomonių, kad „šukavimas“, kaip uogų rinkimo būdas, nežaloja augalijos, buvo daugiau. Pagrįsdami šią nuomonę, respondentai teigė pastebėję kur kas daugiau kitos uogienojams ir apskritai gamtai kenkiančios veiklos jų augalijos rinkimo vietose. Dažniausiai įvardijo sunkiasvorę miško kirtimo techniką, kuri, anot jų, itin išardo miško paklotę ir taip pakenkia visai tos vietos augalijai, žinoma, ir grybams, uogienojams.

Tyrimo dalyviai pateikė rekomendacijų, kaip, jų manymu, veiksmingiau veiktų gamtosauginis reguliavimas. Kai kurie iš jų siūlė griežtinti šiukšlinimo ir deginimo miškuose baudas, griežčiau kontroliuoti miško kirtimus ir atsižvelgti į šios veiklos pasekmes uogynams ir grybynams, atidžiau kontroliuoti laukinės augalijos rinkėjus, nes nemažai netausuoja gamtos ir drastiškai niokoja uogų / grybų / vaistažolių rinkimo vietas. Be to, siūlė teikti daugiau informacijos apie laukinės augalijos rinkimą, jai daromą žalą; šalia augimviečių statyti daugiau įspėjimų apie teisingą elgesį miške.

Dauguma nuomonių buvo suformuluotos labai tvirtai, aiškiai ir pateikiant svarius argumentus. Ši surinkta informacija būtų vertinga priimant tolimesnius sprendimus dėl laukinės augalijos išsaugojimo veiksmų, nes savo mintis išdėstę rinkėjai dažnai lankosi savo laukinės augalijos rinkimo vietose, pastebi jose vykstančius pokyčius ir šiais

pastebėjimais noriai pasidalintų su gamtos apsaugos darbuotojais.

Išvados

1. Renkami laukiniai grybai, uogos ir vaistažolės yra svarbūs jų rinkėjams kaip tradicinė vertybė ir kaip papildomų pajamų šaltinis. Minėta laukinė augalija svarbi tuo besiverčiančioms įmonėms, visai šalies ekonomikai, nes eksportuojama laukinės augalijos žaliava turi didelę vertę ir paklausą užsienio šalyse.
2. Intensyvus ir nereguliuojamas laukinės augalijos rinkimas neturi tokio neigiamo poveikio, kokį daro kita žmonių veikla: miškų kirtimas, sunkiasvorė technika, ardanti miško paklotę, neteisėtas ir netausojamas rinkimas, kai pažeidžiamas augalas ar jo visa augimvietė.
3. Išanalizavus statistinius duomenis, nustatyta, kad, lyginant uogų ir grybų supirkimo kiekius ir eksportą, per 10 metų didelių pokyčių nebūta (nuomonė, kad kiekvienais metais superkama ir eksportuojama vis daugiau, sunkiai išvelgiama), išskyrus tuos „svyravimus“, kurie būdingi laukinei augalijai dėl palankių ar nepalankių tų metų sąlygų augimui.
4. Laukinės augalijos rinkėjai yra pakankamai atsakingi gamtosauginiu atžvilgiu: suinteresuoti išsaugoti savo lankomas laukinės augalijos rinkimo vietas, vertina renkamus grybus, uogas ir vaistažoles, yra pasirengę ir suinteresuoti gauti daugiau informacijos, kaip teisingai – nepadarant žalos renkamai augalijai ir grybams – naudotis gamtos teikiamais turtais.
5. Vaistažolininkystė, kaip alternatyvus verslas Lietuvoje, yra probleminė sritis dėl jo plėtojimo galimybių (importuojama žaliava pigesnė, eksportuoti labiau apsimoka nei parduoti vietiniams supirkejiams, Lietuvoje sunku plėsti vaitažolininkystės ūkius, lyginant su kitomis šalimis).

6. Aplinkos apsaugos sistemoje, o tai susiję su laukinės augalijos išsaugojimu ir jos darniu naudojimu, yra trūkumų, kuriuos būtina šalinti stebint ir darant išvadas apie įvairios žmonių veiklos realius padarinius renkamoms laukinės augalijos augimvietėse.

Literatūra

1. Batuliavičiūtė L., 2010, Alternatyvių ir papildomų verslų svarba ir ekonominiai uždaviniai pietryčių Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 3 (19). P. 147–154.
2. Daugiatiksliis miško naudojimas, 2011. <http://www.amvmt.lt/images/veikla/stat/miskustatistika/2011/07proc.20Miskuproc.20ukioproc.20statistikaproc.202011_m.pdf>.
3. *Gamtos ištekliai ir aplinkos apsauga*, 2009. Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. P. 40–41.
4. Radušienė J., Janulis V., 2004, Vaistinių ir aromatinių augalų įvairovės tyrimo, jų panaudojimo bei išsaugojimo tendencijos. *Medicina*. Nr. 40 (8). P. 707.
5. *Laukinė augalija: teisės aktai, metodikos, rekomendacijos*, 2000. Vilnius: LR aplinkos ministerija.
6. *Lietuvos Respublikos biologinės įvairovės išsaugojimo strategija ir veiksmų planas*, 1997. Vilnius: Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerija. P. 33.
7. Lietuvos Respublikos laukinės augalijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999. Nr. 60-1944.
8. Mizaras S., 2006, Lietuvos miškų metinės naudos bendroji ekonominė vertė. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1392-2041.N_2_60.PG_27-34/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta 2011-06-23].
9. Ozolinčius R., 2005, *Lietuvos miškai*. Vilnius: Lietuvos miškų institutas.
10. Povilaitytė E., 2011, Vaistažolių Bermudų trikampis. *Ekonomika.lt*. Nr.30 (43). P. 5.
11. Senieji dzūkų amatai ir verslai. <<http://www.dzukijosparakas.lt/etnokultura.htm>> [žiūrėta 2011-11-05].
12. Taraila A., 2003, Grybai ir uogos – „pinigai auga miške“. *Baltijos miškai ir mediena*. Nr. 2 (2).

ASSESSMENT OF WILD MUSHROOMS, BERRIES AND MEDICINAL HERBS PICKING ACTIVITIES BY REFERRING TO ECONOMIC, SOCIAL AND ENVIRONMENTAL CRITERIA

Akvilė Karvelytė, Vida Motiekaitytė

Summary

The article reviews social, economic, and environmental aspects of picking of wild plants (mushrooms, berries and herbs). Statistical data on quantities of these natural resources that were bought, exported and imported are analysed. Historical aspects of alternative businesses (picking of mushrooms, berries and medicinal plants) are reviewed. On the basis of the data obtained during questionnaire survey of wild plants pickers as well as analysis of statistical data collected it is concluded that wild plants resources are important not only to the pickers, but also to the entire national economy. It is necessary to take care of their preservation and sustainable use.

Keywords: wild vegetation, natural resources, mushrooms, berries, medicinal herbs.

LAUKINIŲ GRYBŲ IR UOGŲ, VAISTAŽOLIŲ RINKIMO VEIKLOS ĮVERTINIMAS PAGAL EKONOMINIUS, SOCIALINIUS IR GAMTOSAUGINIUS KRITERIJUS

Akvilė Karvelytė, Vida Motiekaitytė

Santrauka

Straipsnyje apžvelgiama renkamos laukinės augalijos (grybų, uogų ir vaistažolių) rinkimo veiklos socialiniai, ekonominiai ir gamtosauginiai aspektai. Nagrinėjami statistiniai duomenys apie šių gamtinių išteklių supirktus, eksportuotus ir importuotus kiekius. Apžvelgiami istoriniai alternatyvių verslų (grybavimo, uogavimo ir vaistažolių rinkimo) aspektai. Laukinės augalijos rinkėjų anketinės apklausos duomenis palyginus su surinktų statistinių duomenų analize, daroma išvada, kad laukinės augalijos ištekliai yra svarbūs ne tik eiliniams jų rinkėjams, bet ir visai šalies ekonomikai. Būtina rūpintis jų išsaugojimu ir protingu naudojimu.

Prasminiai žodžiai: laukinė augalija, gamtiniai ištekliai, grybai, uogos, vaistažolės.

Įteikta 2013-04-16